

О. І. Гордієнко,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

МІЖТЕКСТОВІ ЗВ'ЯЗКИ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕФЕКТУ САСПЕНСУ В СЕНТИМЕНТАЛЬНО-ПРИГОДНИЦЬКОМУ РОМАНІ Г. МЮССО

У статті розглянуто міжтекстові зв'язки як засіб реалізації ефекту саспенсу в художньому творі, зокрема в сентиментально-пригодницькому романі сучасного французького письменника Г. Мюссо.

Ключові слова: *інтертекстуальність, паратекстуальність, алюзія, епіграф, заголовок, саспенс.*

В статье рассмотрены межтекстовые связи как способ реализации эффекта саспенса в художественном тексте, а именно в сентиментально-приключенческом романе современного французского писателя Г. Мюссо.

Ключевые слова: *интертекстуальность, паратекстуальность, аллюзия, эпиграф, заглавие, саспенс.*

The article deals with ways of intertextual relations as a suspense creation element in literary text of modern french writer G. Musso.

Key words: *intertextuality, paratextuality, allusion, epigraph, title, suspense.*

Метою поданої статті є дослідження інтертекстуальних зв'язків як засобу реалізації ефекту саспенсу в сентиментально-пригодницькому романі Г. Мюссо.

Актуальність наукових розвідок такого типу зумовлена підвищеною увагою філологів до феномену творчого діалогу авторів. Питання мовних форм присутності тексту в тексті перебуває в центрі багатьох вітчизняних та зарубіжних філологічних студій ХХ – ХХІ століть.

Об'єктом дослідження є сентиментально-пригодницький роман сучасного французького письменника Гійома Мюссо, предметом – міжтекстові зв'язки як засіб реалізації ефекту саспенсу у творах цього автора.

Матеріалом аналізу слугували такі його романи: «Et après...», «Seras-tu là?», «Parce que je t'aime».

Наукова новизна одержаних результатів полягає в описі міжтекстових відносин як одного із засобів створення ефекту саспенсу в художньому творі, зокрема сучасному французькому сентиментально-пригодницькому романі Г. Мюссо. Вивчення текстового простору з погляду міжтекстових зв'язків набуло особливої популярності в ХХ столітті завдяки науковим роботам М.М. Бахтіна, Ю. Кристєвої, Р. Барта, Ж. Женетта, М. Ріффатера, Ю.М. Лотмана, І.В. Арнольд, О.К. Жолковського, Ж.С. Фомічова, В.П. Москвіна, І.Р. Гальперіної, Н.О. Фатєєвої та ін. Більшість класифікацій цього феномена мають літературознавчий характер, де інтертекстуальність виступає предметом дослідження творчого діалогу авторів, напрямків та жанрів. Питання мовних форм присутності тексту в тексті та відносин між текстами в художньому творі й зараз залишаються об'єктами пильної уваги вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, що свідчить про їхню актуальність.

Виникнення ідеї інтертексту та інтертекстуальності пов'язане з переосмисленням тези М. Бахтіна про діалогічну природу художнього слова, в якому знаходять вираження позиції різних суб'єктів [1]. Практично будь-який текст може бути названий інтертекстом. Формування лінгвістичної теорії інтертекстуальності почалося в рамках постструктуралізму з уведенням терміна «інтертекстуальність» Ю. Кристєвою [3, с. 224]. Поняття *інтертекстуальність* вперше позначило не художнє явище, а текстове і створило передумови для лінгвістичного дослідження. Однак постструктуралісти сприймали текст радше як феномен світоглядний, ніж лінгвістичний.

Найбільш відомим типом взаємодії текстів є класифікація Ж. Женетта, який розробив практичну модель міжтекстових відносин, приділяючи основну увагу тексту як цілісній структурі. Ж. Женетт пропонує п'ятичленну класифікацію типів взаємодії текстів: інтертекстуальність, паратекстуальність, метатекстуальність, гіпертекстуальність, архітекстуальність [7, с. 120].

У сентиментально-пригодницьких романах Г. Мюссо міжтекстові відносини реалізуються через інтертекстуальність, що проявляється в одночасній присутності в одному тексті елементів інших текстів (цитати, алюзії) та паратекстуальність як відношення тексту до своєї частини (заголовка, епіграфа тощо) [4].

У творчості Г. Мюссо «чуже слово» – генератор сили твору, механізм пізнання тексту, виявлення його кодів. Чужий і авторський тексти вступають у взаємозв'язок на різних рівнях. Явище схрещення, контамінації текстів двох і більше авторів, дзеркального відображення словесних виразів, за Р. Бартом, називається інтертекстом [1, с. 200-217]. У сучасних романах можна легко знайти інтертекстуальні зв'язки, адже «нове – це забуте старе». Інтертекст – основний вид і спосіб побудови художнього тексту, оскільки автор навмисно чи несвідомо використовує цитати з будь-якого літературного джерела, для того щоб зацікавити читача, спонукати його до сприйняття та осмислення тексту. У романі Г. Мюссо «Parce que je t'aime» наявні цитати М. Кюрі та Е. Хемінгуей без посилання на автора, що було б логічним вважати за плагіат, але автор у післямові надає пояснення цьому:

Les mystérieuses phrases qui apparaissent sur le mur en page 98 reviennent, l'une, à Marie Curie («Rien n'est à craindre, tout est à compraindre») et l'autre, à Ernest Hemingway («Un homme, ça peut être détruit, mais pas vaincu») [8, с. 311].

Прояв авторського прийому створення ефекту саспенсу спостерігаємо також в одному з розділів, який присвячений подіям, що відбулися в Нью-Йорку 11 вересня 2001 року, та впливу, який вони мали на головного героя протягом часу. Ефект саспенсу виникає внаслідок припущень і висновків читача щодо різних явищ життя.

Г. Мюссо цитує наступний вираз у розділі, а посилається на автора лише в післямові:

«*À l'ombre des tours mortes*», l'expression employée au chapitre 29, est le titre d'un album illustré d'Art Spiegelman, écrit après la tragédie du 11 Septembre [8, с. 311].

Таким чином, навмисно посилаючись на попередній досвід читача, автор змушує його ідентифікувати себе з головним героєм. Г. Мюссо виражає власне світосприйняття, наближає нас до своїх реалій, які є зрозумілими для читача і, водночас, привертає його увагу, встановлює з ним контакт.

Ще одним прикладом використання цитати без посилання, або «цитати без атрибуції», за Н. Фатеевою [7, с. 122-159], та винесення авторського пояснення в післямову є уривок з роману Г. Мюссо «*Seras-tu là?*»:

«*Le paradoxe du grand-père*» évoqué au chapitre 7 est bien entendu emprunté à René Barjavel dans son livre «*Le Voyageur imprudent*» [11:339].

Твори Г. Мюссо насичені згадками про авторів та персонажів класичної та сучасної літератури, наприклад, у романі «*Pargse que je t'aime*», зустрічаємо імена таких письменників, як Г. Гарсія Маркес, В. Фолкнер, Ф. Достоевський, Ш. Бронте, та відомих літературних героїв, як Гаррі Потер.

Інтертекстуальність, з одного боку, допомагає встановити стабільний зв'язок із читачем, а з другого – загрожує порушенням послідовності, створюючи «логічний неспокій», що і викликає в читача відчуття саспенсу. Сприймаючи створений письменником світ, читач зустрічає сучасні реалії, де домінують алюзії на «американський стиль життя» як побутовий факт. Розглянемо приклад із роману «*Et après...*»:

Nathan habitait au 23e étage du San Remo Building, l'un des luxueux immeubles de l'Upper West Side, qui donnait directement sur Central Park West [...] Partout, les illuminations de Noël et les couronnes de houx accrochées aux entrées donnaient un air de fête au quartier. Nathan passa devant le musée d'Histoire naturelle et, au terme d'une course d'une centaine de mètres, pénétra dans Central Park [9, с. 11].

Наведений уривок насичений алюзивною інформацією, пов'язаною із вживанням назв вулиць та визначних пам'яток Нью-Йорку. Алюзія на «американський стиль життя» не є випадковою в романах Г. Мюссо. Мотиви викрадення й переслідування, атмосфера таємничості й загадковості, ситуації припущення й розгадування притаманні сентиментально-пригодницькому роману, оскільки створена автором художня реальність лише сприяє виникненню в читача почуття довіри до оповіданого. Ефект саспенсу виникає в реципієнта, якщо він не має змоги ідентифікувати дійсність та інтерпретує страх непередбачуваного як єдиний вияв існування реального світу за межами тексту:

Chacun a donc une vie bien remplie. Pas vraiment le temps de s'ennuyer. N'empêche... Chaque nouvelle séparation est plus intolérable que la précédente [11, с. 17].

До паратекстуальних елементів – проміжних текстових інстанцій, які графічно відмежовані від тексту та водночас семантично з ним пов'язані, згідно з Ж. Женеттом, відносимо заголовок та його еквіваленти (підзаголовок, епіграф тощо), передмови та післямови, що обрамляють власне твір [3].

Особливої значущості набувають такі елементи паратексту, як заголовок та епіграф (у деяких випадках – передмова), які, на відміну від самого тексту з властивим для нього «голосом наратора», репрезентують «голос автора», що зумовлено складною взаємодією категорій художньої події, художнього хронотопу та антропоцентричності. У творах Г. Мюссо заголовок як сильна позиція є елементом створення емоційного напруження в читача своєю експресивністю, емоційною виразністю та загадковістю («*Sauve-moi*», «*Seras-tu là?*», «*Et après...*»). Основною функцією заголовку романів Мюссо є встановлення контакту із читачем, привертання його уваги. На думку Н.С. Олизько, «рамка художнього твору – найкоротший когнітивний шлях адресата для розуміння тексту. Виконуючи функцію переконання й оцінки, паратекст у явній чи імпліцитній формі впливає на читача, формуючи та змінюючи оцінку тексту до або ж після його активного прочитання» [4, с. 8]. Читач, слідом за автором, переосмислює ідею заголовку, хоч іноді важко уникнути полісемії, з огляду на те, що заголовок є авторським фокусом, який концентрує в собі відчуття невирішеності та містичності [4, с. 78-80].

Надання розділам заголовків є вибіркоким у творах Г. Мюссо. Наприклад, у романі «*Seras-tu là?*» автор виокремлює послідовність важливих подій у житті головного героя, талановитого хірурга Еліота Купера, який має можливість повернутися в минуле, щоб ще раз побачити улюблену жінку, котра трагічно загинула тридцять років тому. Звичайно, шістдесятирічний Еліот не може протистояти спокусі попередити свого молодого двійника про небезпеку і врятувати кохану від смерті. Його зустрічі з двійником позначені такими заголовками: *1.Première rencontre; 5.Deuxième rencontre; 11.Troisième rencontre; 13.Quatrième rencontre; 14.Cinquième rencontre; 15.Sixième rencontre; 19.Septième et huitième rencontres; 20.Dernière rencontre; 21.Vivre sans toi... 24.Dernière pilule...* [11].

Семантична специфіка заголовка полягає в тому, що в ньому одночасно здійснюється і конкретизація, і генералізація значення [5:96]. Для того щоб читач сприйняв і осмислив семантичні трансформації заголовка, автор допомагає йому шляхом пояснень у самому тексті.

Пояснення буває не тільки внутрішньотекстовим, але також і зовнішнім. Воно може бути виражене цитатою не з мовної партії персонажа, а з іншого джерела – літературного, міфологічного та ін. У такому разі воно вноситься в епіграф [5, с. 83]. Епіграф є більш експліцитним способом пояснення заголовка і завжди доповнює його, навіть тоді, коли в ньому немає жодного слова із заголовка. І заголовок, і епіграф можуть бути алюзією, а можуть бути прямою або трансформованою цитатою чи ремінісценцією. При цьому адекватне декодування цих інтертекстуальних знаків залежить від компетенції читача.

Кожен розділ у Г. Мюссо починається з епіграфа, який виступає загадкою для читача. Вводячи такий факультативний елемент у текст, автор спрямовує реципієнта до декодування цього інтертекстуального знака. Епіграфами до романів французького письменника є цитати видатних письменників, учених і філософів: В.

Алена, А. Енштейна, А. Камю, Стендаля, Сенеки та ін. Використання цитат, влучних висловів та афоризмів допомагає Г. Мюссо створювати ефект напруженого очікування. Епіграфом до роману «*Parce que je t'aime*» слугує цитата М.В. Льосі: *Il n'ya rien de mieux qu'un roman pour faire comprendre que la réalité est mal faite, qu'elle n'est pas suffisante pour satisfaire les désirs, les appétits, les rêves humains* («немає нічого кращого за роман, щоб зрозуміти, що реальність погано створена та її недостатньо, щоб задовільнити бажання, апетити, людські мрії»). У цьому разі епіграф, з одного боку, привертає увагу читача, оскільки пропонує світ, який може цілком задовільнити його літературні пошуки, з другого – це лише цитата перуано-іспанського прозаїка, яку Г. Мюссо вводить для осмислення читачем довершеності його тексту. Тобто автор грає з уявою реципієнта, створюючи в нього відчуття психологічного та емоційного піднесення. Зауважимо, що майже всі твори Г. Мюссо та їхні розділи мають епіграф – семантично наповнений знак позатекстової реальності, який надихнув Г. Мюссо на написання твору й апелює не лише до літературної, але й до життєвої сфери письменника.

Таким чином, основними типами взаємодії текстів, що сприяють реалізації ефекту саспенсу в романтично-пригодницькому романі Г. Мюссо, є інтертекстуальність і паратекстуальність. Причому елементи і одного, і другого типу, як-от: цитати, алюзії, заголовки, підзаголовки, епіграфи можуть зустрічатися в межах одного тексту.

Перспективи дослідження вбачаються у вивченні типів міжтекстових зв'язків та їхньої ролі у творах різних жанрів сучасної французької літератури.

Література:

1. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов / Р. Барт; пер. с фр. // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX-XX вв. : трактаты, статьи, эссе. – М. : Прогресс, 1987. – 388 с.
2. Бахтин М.М. Эпос и роман // М.М. Бахтин. Вопросы литературы и эстетики. – М. : Искусство, 1975. – С. 447-483.
3. Женетт Ж. Фигуры / Ж. Женетт: в 2-х т. – Т. 2. – М. : Издательство Сабашниковых, 1988 – Т. 2. – 496 с.
4. Ильин И. П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм / И. П. Ильин – М. : Интрада, 1996. – 255 с.
5. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
6. Олизько Н. С. Интертекстуальный анализ художественного произведения / Н. С. Олизько. – Челябинск : Энциклопедия, 2008. – 164 с.
7. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, или интертекст в мире текстов / Н. А. Фатеева. – М. : Агар, 2000. – 280 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

8. Musso G. *Parce que je t'aime* / Guillaume Musso. – P. : XO, 2007. – 296 p.
9. Musso G. *Et après...* / Guillaume Musso. – P. : XO, 2007. – 356 p.
10. Musso G. *Sauve –moi* / Guillaume Musso. – P.: XO, 2005. – 406 p.
11. Musso G. *Seras-tu là?* / Guillaume Musso. – P. : XO, 2006. – 340 p.